

'adni'). (A magyarban csak *ηk* hangkapcsolat van, viszont pl. a zürjénben ismeretlen az *ηk*, *ηg* kapcsolat.)

Örömmel látjuk, hogy az az érték, melyet Lakó munkája jelent, a külföld részére is könnyen hozzáférhetővé vált; a tanulmány német nyelven is megjelent (1. Acta Linguistica Hungarica VI, 347—423). A német nyelvű kiadás alkalmat adott a szerzőnek arra is, hogy a magyar kiadásban még megmaradt kevés sajtóhibát kijavítsa, és egy-két helyen lehetővé tett kisebb kiegészítést vagy csekélyebb módosítást is (1. pl. 11., 21., 55. l. — és velük szemben ALH. VI, 358, 371, 415-6.).

*

Lakó György munkája mindössze 61 lapra terjed. Ha ebből levonjuk a bevezetést (6 l.), a szöveg szemelvényeket és a szójegyzéket (10 l.) és a vagy 14 lapot betöltő ragozási paradigmákat, tulajdonképpen csak 31 lap jut a hangtani és alaktani fejtegetésekre, elméleti magyarázatokra, de ez a 31 lap a fejtegetések tömörségével és precizitásával az avatott mester biztos kezére, a nyelvi jelenségek finom érzékű megfigyelőjére és éles elméjű magyarázójára vall.

Ugyancsak nemrég jelent meg KÁLMÁN BÉLA professzor sikeres manysi chrestomathiája (Manysi nyelvkönyv. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955), amely mint az egyetemi oktatás céljait szolgáló segédkönyv a kezdő egyetemi hallgatót mindenekelőtt megismerteti a legszükségesebb tudnivalókkal a manysi népről és nyelvről, majd szerencsésen megválasztott változatos szövegek és hozzájuk csatlakozó szójegyzék segítségével képessé teszi őt manysi szövegek megértésére.

Reméljük, hogy Kálmán Béla és Lakó György füzetei új munkásokat nevelnek a finnugor nyelvtudománynak, olyanokat, akik az obi-ugor nyelvek terén szerzett alapismereteikkel és a tudományos munka módszereinek elsajátításával előbbre viszik, tovább fejlesztik, új eredményekkel gazdagítják majd a finnugor nyelvtudományt.

Fokos Dávid

SÖTÉR ISTVÁN: ROMANTIKA ÉS REALIZMUS

(Irodalmi tanulmányok, Szépirodalmi könyvkiadó, 1956.)

Jó hatszáz oldalas kötet; nagy része négy-öt esztendő termése. Szerzőjét két tulajdonság emeli az irodalomtörténeti tanulmányok íróinak átlagos színvonalára fölé, az egyik: hogy akarva sem tudná elnémítani magában a szépíró. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy stílus-virágokkal próbálja helyettesíteni a tudományos alaposságot, hanem azt, hogy az írói lélek megértésével és megérezésével közeledik a tárgyhoz s így tudja betölteni azokat a réseket, amelyekkel szemben tehetetlen a legbuzgóbb filológus is. Stílus-virágokkal nem él, de azért stilizsza. Hiába is próbál nekem íróművészt megmagyarázni, aki kontár az írás művészetében. Az irodalom történetét a legnagyobb filológiai akribia sem teheti egzakt tudománnyá. Írói látásmód és kifejezőkészség nélkül száraz adathalmaz marad.

Másik jótulajdonsága, hogy ízig-vérig tanár: vagyis az a fajtája a tudósnak, aki munka közben nemcsak a maga közvetlen tárgyát nézi. hanem körültekintve figyeli, milyen részlet-munkát kellene még elvégezni e tárggyal kapcsolatban s lépten-nyomon témákat, mintegy dolgozatokat ad fel tanítványainak, vagy az ifjabb nemzedéknek. Számontart minden eredményt (nyilván papírviszonyainkra jellemző az, hogy annyiszor hivatkozik kéziratban levő munkákra) s így teljes hitellel hívhatja fel a figyelmet olyan kérdésekre, amelyeket még tanulmányozni kellene.

Mielőtt magukra a tanulmányokra térnék. hadd mondjam el egyetlen kritikai megjegyzésemet a szépíróra és a tudós professzorra vonatkozóan. Közös gyökérből fakadó hibájuk, hogy túlságosan magukon viselik az elmúlt lustrum bélyegét. Sőtér tanulmányai elavulni nem fognak egyhamar, de mint a francia mondja, „dátumuk” máris van. meglátszik rajtuk, hogy 1951 és 56 közt keletkeztek. Az író nem tudott meglenni a kornak — remélhetően rövid-életű — közhelyei nélkül. Csak egyetlen példát hozok fel, mert nem itt van a helye annak, hogy ezzel a már-már rögeszmémé váló tárggyal részletesen foglalkozzam. A hatszáz oldalon legalább negyven mondat kezdődik így: „ugyanakkor azonban”. Napisajtó és tudományos értekezés egyaránt záporoztatja ránk ezt a hosszadalmas, fontoskodó fordulatot, holott papírosban is sokat megtakaríthatna a régi jó, egyszerű és rövid „de, pedig, noha” használatával, hiszen az egyidejűséget, amit hangsúlyozni akar, az igeidők úgyis kifejezik. Az írónak mindenesetre iszonyodva kellene szótárából törölni az ilyesmit, mihelyt közhely-voltát észrevette.

A tudós pedig azt a középkorra emlékeztető divatot vette át a most letűnt évektől, hogy — jóformán mielőtt egy szót is szólna a maga nevében — két-három tekintélyre is hivatkozik. Szerintem éppen elég, ha forrásait. és a tudomány jelenlegi állását ismerteti: a tekintélyt szerezzze meg maga önmagának.

A tanulmányok közt a kötetben első helyre került, legterjedelmesebb és talán legjelentősebb is, a *magyar romantikáról* szóló (1954). Magát a magyar romantikát illetően nemcsak hogy vitázni nem tudnék Sőtér megállapításaival, hanem azt is ki kell mondanom: mindnyájan, akiket ez a kérdés érdekel, az eddig homályban maradt igazságok egész sorának megvilágítását köszönhetjük neki. Bár összegezés-szerűen nem mondja ki — talán a nacionalizmus vádjától félve —, de elemzéseinek során mégis kiderül, hogy a magyar romantika sokkal erősebben függ össze a nemzet sajátos politikai és szociális helyzetével és sokkal kevesebbet vesz át a külföldtől, mint akár a nagy nemzetek romantikusai is egymástól. Hogy egyetlen tényt hangsúlyozzak: a múltbamenekülés egészen mást jelentett Vörösmartynál és Kisfaludy Károlynál, az egzotikumba menekülés egészen mást Vajda Péternél, mint a reakciós szellemű német romantikában. A mi múltba-nézőink a jövőt akarták szolgálni. Az ő romantikájuk idővel természetes módon kapcsolódott a francia romantika realizisztikus elemeihez.

A FARKAS GYULÁVAL folytatott, immár elég fölösleges vitát elengedtem volna Sőtérnek, de annál szívesebben láttam volna, ha föleleveníti egy régi magyar irodalomtörténész, BÁNÓCZI JÓZSEF emlékét, aki Kisfaludy Károlyról szóló monográfiájában, meglepően közel járt ezekhez a gondolatokhoz.

Ami a tanulmány olvasása közben némileg zavart: az a bizonytalanság, amelyben az európai romantikát illetően egész mai irodalomtörténetírásunk leledzik. A legutóbbi években kollektíve igyekeztek határozottabb állásfoga-

lásra, de, valljuk meg, kevés eredménnyel. Az eredmények közé tartozik a romantikus emberábrázolás egyenrangú félként való elismerése a realista mellett, ami Sötér Jókai-tanulmányaiban is megnyilatkozik. Ez okulás nekünk idősebb nemzedékbélieknek is, akik hiába tartottuk igazságtalannak Gyulai Jókai-ellenességét. sokban mégis hatása alá kerültünk ítéleteinek. De ilyen részlet-kérdéseket nem számítva, az európai romantika végtelenül összetett kérdései ma sem állnak világosan előttünk. Sötér utalásain is lépten-nyomon meglátszik, hogy nincs általánosan elfogadott tér- és időbeli meghatározásunk különböző nemzetek romantikájáról és annak korszakairól; a múltba vagy egzotikumba, fantasztikumba menekülő, reakciós (folklorisztikájában is reakciós) német romantikáról s ennek megnyilatkozásairól francia és angol területen is; a byroni világfájdalom romantikájáról, Angliától Oroszorszáig; s az 1830-as, szociálisan száznyolevan fokos fordulatot tevő, a realizmus felé vezető francia romantikáról. Mindez külön-külön hatott a magyar irodalomra is, de — és itt érkezünk vissza Sötér igazságához — együttvéve sem annyira, hogy kilendítette volna ezt az irodalmat a történelmi és szociális körülmények megszabta természetes fejlődéséből.

Érdeemes idéznünk Sötér tanulmányának konklúzióját :

„Láthattuk, miként hasonult át a romantika — nemzetivé a reform-kor legnagyobb költőinek alkotásaiban. Láthattuk, miként igyekeztek túl is haladni a romantikán ugyanők a népiesség és a realizmus felé. Láthattuk, hogy a romantika a liberális középneemesség nemzeti céljainak irodalmi szolgálatát látta el — és idejét múlttá akkor vált, amikor a nemzeti cél igazi megvalósítását immár nem a liberális középneemességtől, hanem a néptől kellett várni. Ami Petőfivel kezdődik, az nem csupán a romantika lejártát, de a liberális középneemesség elégtelenségének behizonyosodását is jelenti a nemzeti célok kiküzdésében. Ismétljük : *a magyar romantika nem a valóságtól elfordulás költészete volt, de a romantika ellentmondásossága épp a valóság felé fordultában mutatkozott meg.*

A magyar romantikának hatalmas jelentősége van nemzeti irodalmunk kialakulásában és 1848 előkészítésében is. A magyar romantika áhította az új Magyarországot. De vezetni az úton, az új ország felé vivőn : csak Petőfi tudott.”

Az idézett sorok természetesen vezetnek át az ugyancsak 1954-ből való Petőfi-tanulmányokhoz. Az első — *Petőfi a János vitéz előtt* lényegében arról szól, hogy Petőfi ebben a korszakában már megcsinálja a maga költői forradalmát, de érezzük már szociális forradalmársága csírázását is. Ebből a tanulmányból két részletet szeretnék kiemelni. Egyik a *Helység kalapácsa* értékelése. Valójában nem értem, miért látnak tekintélyes Petőfi-magyarázók is pusztá tréfát ebben a költeményben, holott igen világosan kiolvasható belőle az, amit Sötér kiolvas: a költő harca egy általa halálra ítélt irodalmi irány ellen. A másik kiemelni való a szerepjátszás kérdése körül folyó vita. Minthogy a szónak van valami pejoratív jellege, Sötér helyesen teszi, hogy megvédi ellene Petőfit. De azt gondolom : az egész vita légüres térben folyik. Szerepet játszik mindenki, aki érzelmeivel, gondolataival kiáll a világ elé, akkor is, ha teljes őszinteséggel és közvetlenséggel adja önmagát. Hogy önmagát adhassa, tudatosítania kell magában önnön jellemét, akárcsak a színésznek az alakot, amelyet eljátszani készül, s keresni a hangot, a gesztust, amely ezt a tudatossá vált jellemet legtökéletesebben kifejezi. A jellem következetességére, állandóságára a költőnek éppen úgy ügyelnie kell, mint a színésznek. Ellenőriznie kell magát : én vagyok-e én, amikor ezt meg ezt, így meg így mondom? Ez a szerepjátszás

nem bűn, hanem erény. Ez Petőfi esete. Kétségtelen, hogy a szerepjátás egyebet is jelentett az őt közvetlenül megelőző, sőt első korszakába is átnyúló romantikus időkben. Költők és olvasók kialakítottak egy általános képet a költőről s ehhez a képhez alkalmazkodni kellett. Még ez sem ment okvetlenül az őszinteség rovására. Vörösmarty és Berzsenyi szentül hitte, hogy lelkileg díszmagyarba kell öltöztetnie, ha verset ír. Díszmagyarban nehezebb természetesen mozogni, mint ingujjban, nyakkendő nélkül, s ez stílusban nagy különbséget jelent, de ki vádolhatná ezért Vörösmartyt vagy Berzsenyit szerepjátással? Ezt a vádat csak azok a költőcskéék érdemlik meg, akik valódi egyéniség híján valami divatos lelki jelmezt öltenek magukra.

A *Petőfi a Felhők után* c. kisebb tanulmány plasztikus képet ad a költő „válság-korszakáról”, amelyben a köznemesi reformeszméktől eljut a plebejus forradalom gondolatáig, tudatára ébred vezető szerepének és ezzel kigyógyul a Felhők pesszimista hangulatából is.

Az *Arany Jánosról* szóló tanulmány (1852) — akárcsak a fentebb említett stílus-sajátságok — bizonyos tekintetben „dátumot mutat.” Annak a — szerencsére rövid — időszaknak képét viseli, amikor Aranyt „menteni” kellett, nehogy halhatatlan értékeinek ragyogását homályba borítsa a politikai elfogultság. Ebből a minden dicséretet megérdemlő mentő-szándékból származik a néhány kritikus esztendőben Sötérnek és másoknak az az igyekezete, hogy a reformkorszak és 1848 Arany Jánosából tüzes ifjú forradalmárt faragjanak, elhallgatva azt a véralkatbeli különbséget, amely Aranyt — nézeteik azonossága mellett is — elválasztotta lelkének barátjától, Petőfitől. Pedig milyen szép és lelkesítő a kendőzetlen igazság: az, hogy ez a koravén, önmagában sem bízó, félnék, szerény ember a maga módján utána indul a tüzes ifjúnak, s az epikus folyású, lassú menetű Toldival ugyanazt a szociális lépést teszi meg, amit Petőfi a János vitézzel!

A rezignált Arany minden felhalmozott keserűségével soha nem csinált volna forradalmat, s a Beállottam a Bocskay-csapatba vagy a Nép barátja eikkei a legnagyobb jóindulattal sem állíthatók Petőfi forradalmi írásai mellé. De mi szükség is lenne (ma már) erre a szépítgetésre? Nem szebb-e maga az igazság, a rezignált „öreg” kiállása a forradalom mellett?

Alighanem e mentő célzat teszi némileg aránytalanná a tanulmánynak azt az igen értékes részét, amely a forradalom utáni Arany költészetével foglalkozik. Szépek és éppen nem fölöslegesek azok az elemzések, amelyek az 50-es évek balladájának rejtett politikai értelmére világítanak rá. Ugyancsak nem fölösleges az Őszikék értékének kiemelése. A lírikus Arany máig sem foglalta el méltó helyét a köztudatban. De ilyen — címe szeriint általános jellegű — tanulmányban hiányolnunk kell azt, hogy Sötér kurtán intézi el a Gondolatok a békekongresszus felől sokrétű tartalmát (szociális mondanivalójára sem utal) nem beszél a Nagyvidai cigányokról, s a 60—61-es nagy verseket egyszerűen átugorja: nem tekinti feladatának, hogy az öregkori balladák új stílusáról szót ejtsen stb. A Szondi két apródja elemzője sok figyelemreméltót, mondhatott volna nekünk mindezekről, ha a mentőszándék nem korlátozza mondanivalójának megválasztásában.

A *Madách*-tanulmány sokatmondó dátuma 1955. Menteni kellett Madáchot is. A tanulmány átfogóbb, mint az Aranyról szóló. Egész életével és művével magyarázza Madáchot, amire Palágyi Menyhért óta nem igen vállalkozott az irodalomtörténet. Újszerű és eredményesen végigvitt gondolata Sötérnek, hogy előtérbe állítja és szembehelyezi Luciferrel a Föld szellemét, ebben és

Éva anyaságában látva a materializmusnak azt a fajtáját, amellyel Madách meg tud békélni. Így juttatja el annak az Arany-emlegette „magasb harmóniának” felismeréséhez, amely átsegíti történelemlátásának (nagy ember és tömeg) pesszimizmusán. Igen gondolatébresztő és sok mindent helyesen megvilágító tanulmány ez s a maga idejében bátor cselekedet is volt. Ha helyünk engedné, érdemes lenne bővebben foglalkozni vele.

A *Vajda*-tanulmány (1955) voltaképpen Komlós Aladár könyvének impozáns terjedelmű és alaposágú bírálata, de egyben teljes egységbefogása is Vajda költői és politikai művének, emberi sorsának és egyéniségének. Ez az egységbefogás, egységes látás a tanulmány legfőbb érdeme. Minél több filológiai adattal dolgoznak irodalomtörténet-íróink, annál nagyobb a veszedelem, hogy az adatok sokaságában elvész az ember. Nagyon szép, ahogy Sőtér egybekapcsolja Vajda politikai és szerelmi magányosságát. Ahol Komlós-sal Vajda 48-as meggyőződésének revíziójáról vitatkozik, ugyancsak a maga egységbe-látó álláspontját képviseli. Anélkül, hogy a döntőbíró szerepét arrogálnám magamnak olyan kérdésben, amellyel mindkét fél alaposabban foglalkozott, mint én: általános, költő-lélektani megfigyeléseim és Vajda egyéniségéről alkotott képem alapján azt hiszem, hogy a vitában Sőtérnek van igaza. — Örülök végül annak a közös megállapításuknak, hogy Vajda pesszimizmusa csak kritikai magatartás. Nem szabad ugyan megfedkezünk ennek a pesszimizmusnak egyéb, jól ismert, hangulati és látszólag filozófiai elemeiről sem, de azért nem szabad pesszimizmusnak elskatulyáznunk azt az embert, akinek „plebejus hazafisága” magányosságában is kapcsolatot jelent nemzetének legnagyobb részével s harci kiállása bizonyítja, hogy érdemesnek tartja a közösség érdekében végigvinni a maga küzdelmeit. A pesszimizmus az élet hiányos, egyoldalú látására vall. Olyan magasról, ahová Vajda költészete emelkedett, látni kell a dolgok másik oldalát is. És Vajda látta, különben feladta volna a harcot.

Ha a két *Jókai*-tanulmány inkább csak egyes — bár jelentős — részletekre bocsát világosságot, *Mikszáth* egyetlen műve, a Beszterce ostroma köré a „szeretve bíráló” író egész fejlődését megmutató távlatot fest Sőtér. *Krudy Gyuláról* írt tanulmányában mintha a szépiró játszaná az első hegedűt, olyan őszinte megindulással éli bele magát Krudy stílusának muzsikájába.

Ezek a tanulmányok nagy íveléssel vezetnek keresztül a XIX. század irodalmának problémáin. Századunkat, a közeli tegnapot csak az utolsó érinti: *La Fontaine és Radnóti Miklós*. Itt ismét jólesően találkozunk az íróval, aki Radnóti *La Fontaine*-fordításaiban megérzi a meg nem írt — mert meg nem írható — Radnóti-verseket, s ezen az elhanyagolt területen is méltó emléket állít a fasiszta gyilkosok áldozatának.

Végezetül csak ennyit: Sőtér tanulmányai egy nagy és fontos területen világosan és legtöbbszörire meggyőzően fejezik ki az irodalomtudomány mai felfogását, sok gondolatot ébresztenek és utat jeleznek további kutatások számára.

Benedek Marcell